

Організаційно-педагогічна культура збереження здоров'я у закладі освіти: методологічний аспект

Онаць Олена Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАП України,
Президент АКШУ, м. Київ

Анотація. У статті висвітлено методологічний аспект реалізації проблеми спеціально створеної організаційно-педагогічної культури збереження здоров'я учасників освітнього процесу в закладах освіти як ефективного механізму розв'язання проблеми, розкрито сутність понять «організаційна» та «педагогічна» культура, «організаційно-педагогічна культура збереження здоров'я», окреслено основні напрями діяльності учасників освітнього процесу, визначено умови та фактори впливу на збереження здоров'я у створеній організаційно-педагогічній культурі та формування здоров'язбережувальної компетентності учнів.

Ключові слова: організаційно-педагогічна культура, збереження здоров'я, здоров'язбережувальна компетентність, навчання і виховання, освітньо-культурне середовище, економіко-підприємницьке ставлення до здоров'я, управління.

Актуальність. Майбутнє нашої держави залежить від здорового покоління. Це повинні усвідомлювати не лише дорослі, але й діти. Здоров'я – найцінніший скарб. Фізично, соціально, духовно і психічно здорова людина успішно влаштовує своє життя, вона здатна творити сама і приносити користь іншим людям. Соціально-економічний розвиток і конкурентоздатність нашої держави залежить від інтелектуально розвиненого, високодуховного, здорового молодого покоління, яке сьогодні навчається за шкільною партою. Тому саме на школу покладається організація інформаційно-просвітницької та профілактичної роботи з учнями, батьками, педагогічними колективами, громадськістю.

Соціально-освітня важливість вирішення проблем збереження та зміцнення здоров'я дітей у процесі навчання й виховання відображається у Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції «Нова українська школа», Національній доктрині розвитку освіти України, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законах України «Про охорону дитинства», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Указі Президента України «Про заходи щодо розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян», у багатьох

положеннях Декларації прав дитини, прийнятої Генеральною асамблеєю ООН, інших нормативно-правових документах, а також у наукових дослідженнях та практичній діяльності закладів освіти.

Фізичний, духовний і психологічний розвиток, здоров'я дитини значною мірою визначається й умовами її навчання у школі. Саме на роки навчання у школі припадає період інтенсивного розвитку організму дитини. Робочий день, особливо у старших класах, перевищує тривалість робочого дня у дорослих. Обсяг інформаційного навантаження, емоційна напруга, несприятливі соціально-економічні умови багатьох родин, спадковість, якість харчування, мала рухова активність та інші фактори мають негативний вплив на здоров'я. На жаль, не завжди це розуміють як дорослі, так і учні.

Сучасна школа шукає шляхи виходу із ситуації, що склалася. З цією метою введено предмети «Основи здоров'я», «Валеологія», проводяться профілактичні огляди учнів, апробовуються різні форми профілактики і збереження здоров'я. У багатьох навчальних закладах проводиться спеціальна робота з формування здорового способу життя, активно працюють Школи сприяння здоров'ю, здійснюються різноманітні проекти щодо збереження здоров'я. При таких різноманітних підходах «шкільні» причини виникнення порушень стану здоров'я не ліквідовуються повністю, а робляться лише спроби знизити їх негативний вплив.

Ситуацію потрібно змінювати кардинально, шукати інноваційні підходи, технології, форми і методи, створювати моделі, які сприятимуть збереженню і зміцненню здоров'я підростаючого покоління і дорослих, будуть сприйматися сучасними дітьми і молоддю та сприятимуть виробленню усвідомлення дбати про власне здоров'я сучасним дітям і підліткам самим.

Вирішенню проблеми формування здоров'язбережувальної компетентності учнів може сприяти спеціально створена організаційно-педагогічна культура навчального закладу збереження здоров'я, яку можна використовувати як інструмент організації оздоровчого освітнього процесу та ефективного управління діяльністю педагогічного колективу та учнів. Саме навчання з установкою на здоров'я як свою життєву власність повинне стати ключовим стрижнем і у свідомості учня, й у роботі всіх працівників закладу освіти.

Завдання полягає у формуванні унікальних об'єктів знань і ставлень учнів до пізнавально-творчої діяльності, міжособистісного спілкування, способів еколого-економічного і підприємницького мислення, створення організаційно-педагогічної культури здоров'язбережувального середовища у навчальному закладі.

Метою статті є розкриття актуальності збереження здоров'я учасників освітнього процесу, висвітлення методологічних засад організаційно-педагогічної культури здоров'язбережувального середовища з метою

формування у закладі освіти здоров'язбережувальної ключової компетентності учнів.

Аналіз останніх досліджень. Важливе значення для розгляду проблеми формування організаційно-педагогічної культури, збереження здоров'я учнів у навчальному закладі мають наукові праці, у яких висвітлюється: психолого-педагогічні аспекти управління шкільною організацією, формування організаційної та педагогічної культури (Л. Даниленко, Л. Калініна, Л. Карамушка, Н. Коломінський, В. Нідзієва, О. Онаць, Н. Островерхова, Н. Побірченко, М. Поташник, О. Сергеєнкова, Г. Тимошко); проблеми організації здоров'язбережувальної діяльності на основі системного та комплексного підходів (В. Бондін, Н. Горкуша, В. Колбанов, І. Новосолова, Н. Полтовцева, В. Смирнов та ін.), ідеї яких взято нами як методологічну основу. Великий інтерес до здоров'язбереження у науці і практиці представлений також працями Г. Зайцева, Л. Калініної, І. Мечникова, А. Остапенка, І. Павлова, В. Сухомлинського, М. Стригуна, Н. Фоміна та інших.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-педагогічна культура у закладі освіти – це цілісне освітньо-культурне середовище, в якому зберігається, охороняється і відтворюється цілісний світ дитинства і юнацтва, забезпечуються психологічний комфорт, духовно-моральний вплив на досягнення успіху в усіх сферах життєдіяльності; успішний загальнокультурний та індивідуально-творчий розвиток кожного учасника освітнього процесу.

Організація цілеспрямованого формування організаційно-педагогічної культури збереження здоров'я учасників освітнього процесу, і учнів насамперед, передбачає оволодіння новою культурою педагогічного мислення, прагнення до творчого пошуку і гуманізацію міжособистісних стосунків, створення у закладі освіти контексту організаційно-педагогічної культури з якісною зміною.

У контексті нашого дослідження організаційно-педагогічна культура збереження здоров'я учнів, поняття «культура здоров'я» розглядається як складова частина базової культури особистості, що відображає усвідомлене ціннісне ставлення людини до свого здоров'я: фізичного, психічного, духовно-морального та соціального і передбачає здоровий спосіб життя.

Розкриємо коротко зміст понять «організаційна» та «педагогічна культура» та їх особливу роль у створенні здоров'язбережувального середовища у закладі освіти та формуванні здоров'язбережувальної компетентності, однієї з обов'язкових ключових компетентностей, зазначених у Концепції «Нова українська школа».

Сутність організаційної культури закладу освіти можна охарактеризувати як сукупність, яка визначає цілі, норми, правила поведінки, цінності у збереженні здоров'я. Вона створюється учасниками освітнього процесу, має незначну динаміку і покликана визначити стандартні шляхи розв'язання проблем та сприяти зниженню рівня невизначеності в нових ситуаціях. Це

ефективний механізм управління і співуправління, в якому беруть участь усі учасники освітнього процесу, але особлива роль відводиться керівнику.

Великого значення для керівника організаційна культура набуває тоді, коли виникає потреба у розвитку закладу, впровадженні освітніх інновацій, здійсненні дослідно-експериментальної роботи тощо. Тому, як правило, творчий керівник навчального закладу прагне створити власну ефективну організаційну структуру, яку він хоче бачити дієвою, результативною і позитивною.

Педагогічна культура – це частина загальнолюдської культури, у якій втілені моральні та духовні цінності освіти і виховання, а також способи творчої діяльності, які необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості, здійснення освітньо-виховних процесів. Сутність педагогічної культури можна визначити як динамічну систему педагогічних цінностей, способів діяльності та професійної поведінки вчителя і керівника. Це якісна характеристика їх діяльності. Основними вважаються такі компоненти педагогічної культури: педагогічна позиція і особистісні якості; професійні знання і культура педагогічного мислення; професійні уміння, здатності та творчий характер управлінської і педагогічної діяльності; саморегуляція особистості і культура професійної поведінки керівника і педагога.

Педагогічна культура є важливим фактором розвитку успішного освітньо-культурного середовища навчального закладу, моделями поведінки в ньому. Вона впливає на формування і розвиток організаційної культури навчального закладу, є системою чинників, завдяки яким людина отримує орієнтацію для культури поведінки, спілкування. Педагогічна культура – це система цінностей регуляторів педагогічної діяльності вчителя і управлінської діяльності керівника, це гуманістична позиція, культура праці і поведінки, індивідуальний стиль керівництва, результат діяльності. Це концентроване вираження особистості як «людини культури».

У спеціально створеній організаційно-педагогічній культурі експериментального середовища закладу освіти увага приділяється формуванню «корисності» та смислових цінностей збереження здоров'я. Тобто, ставлення до здоров'я формується через навчання з установкою на здоров'я як життєву власність, сприяє оновленню психолого-педагогічних засад у профілактиці здоров'я та служить розумінню учнями себе як суб'єкта власного здоров'я.

Здоров'я – це не тільки відсутність хвороб і дефектів. Це здатності, знання, уміння, прагнення, ставлення, завдяки яким дитина спроможна зберігати здоров'я при будь-яких ризиках, стресах, умовах життя тощо. Поняття «здоров'я» (відчуття, інтуїція) – це сприймання учнем стану рівноваги, комфорту, адаптаційної готовності організму до умов навколишнього середовища, природи, людських натовпів, груп ровесників, які постійно

змінюються, викликають неоднозначні реакції та розумні дії, які відповідають на впливи.

Умовою реалізації цієї стратегії та формування відповідних засад є компетентно та професійно-орієнтоване розвивальне навчання, реалізація експериментально-дослідницьких, ціннісно-сміслових, здоров'язбережувальних установок як професійних інноваційних орієнтирів керівників, вчителів, учнів, батьків, громади.

Управління організаційно-педагогічною культурою – це не адміністрування, а формування спільних цінностей, формування і розвиток здоров'язбережувальної компетентності учасників освітнього процесу. Основний напрям змін – це зміна від культури ролі до культури мислення; це програма зміни взаємовідносин і результативної діяльності учасників освітнього процесу з установкою на навчання і виховання, на здоров'я як життєву власність і найвищу цінність; це формування «корисності» та сміслових цінностей ставлення до збереження здоров'я.

Не можна успішно вирішувати зазначену проблему без врахування основних факторів впливу на здоров'я, які визначені в науці і практиці: особистісні, еколого-економічні, психолого-педагогічні, організаційно-педагогічні, соціальні, медичні. Особистісні – це генетичні особливості, фізичне і психічне здоров'я; еколого-економічні – впливи природи, спосіб життя, режим, звички, економіка, родина; психолого-педагогічні, дидактичні – взаємодія вчителя і учня на уроці, форми, методи навчання тощо; соціальні – матеріальні умови, місце проживання і навчання, соціальні ролі; організаційно-педагогічні – технології, форми і методи організації освітнього процесу; медичні – рівень доступності медицини, стан здоров'я тощо.

Важливою умовою спрямування учнів та членів колективу на формування позитивного ставлення до збереження власного здоров'я є створення засобами організаційно-педагогічної культури відповідного освітнього-оздоровчого середовища навчання економіко-підприємницькому ставленню до здоров'я, яке формується у процесі створення нового, вартісного, результатом якого є матеріальна власність і особисте задоволення досягнутим. Оскільки підприємливість є особливим творчим типом економічної поведінки, то завдяки економіко-підприємницьким стосункам складається необхідна умова для досягнення економічного успіху та успіху збереження здоров'я як виду особистої власності людини.

Реалізація в навчально-виховному процесі проблеми формування економіко-підприємницького ставлення до збереження здоров'я є процесом, завдяки якому в учнів відбуваються зміни в розумінні ними основних освітніх та життєвих факторів збереження власного здоров'я. Здоров'я розглядається як комплекс інформаційних сигналів, які нерідко потребують втручання з боку середовища, створеної відповідної організаційної культури, окрема, економічного аналізу і оцінюванню стану здоров'я. Завдяки здоров'ю в учнів

складається не лише економічний ресурс, а й визначаються підходи до розуміння екології навчання, успішних життєдіяльних умов у конкретній школі, формування соціальної стратегії для майбутнього працевлаштування.

Це дозволяє забезпечити можливість зближення і об'єднання завдань у розвитку життєво економічних завдань та екологічних цінностей здоров'ю, вироблення стійкої позиції щодо збереження здоров'я через саморозвиток, економічну освіту і самоосвіту, в пошуку економіки здоров'я та оздоровчих знань самостійно.

Тобто, ставлення до здоров'я формується в середовищі спеціально створеної організаційно-педагогічної культури навчального закладу – з установкою на здоров'я як життєву власність, психолого-педагогічна профілактика ставлення до збереження здоров'я учнів у школі на засадах економіки і підприємництва як особливого творчого типу економічної поведінки людей. Завдяки підприємницько-економічним стосункам закладається необхідна основа для досягнення економічного успіху та успіху в збереженні здоров'я. Навчання підприємницько-економічному ставленню до збереження здоров'я – це спосіб життя і постійна наполеглива праця, якій навчаються у школі.

Сенс в формуванні в учнів позитивного ставлення учнів до збереження здоров'я як набутої економічної власності зумовлене законами, вимогами та діючими категоріями зв'язку і взаємодії Природи і суспільства. Економічним вважається здоров'я, рівень збереження якого, є досягненням особистості з акме професійним ставленням до його розвитку.

Одним із завдань дослідження є розуміння значущості та необхідності збереження здоров'я як економіко-культурної власності в життєвому середовищі. Це передбачає: виявлення ставлення учнів до здоров'я як до ціннісної власності; знання про здоров'я як здатність, знання, уміння, прагнення, ставлення, завдяки яким учень спроможний буде зберігати здоров'я при будь яких ризиках, стресах, умовах навчання і життя тощо. Це сприймання поняття «здоров'я» як стану рівноваги, комфорту, адаптаційної готовності організму до умов соціального середовища, груп ровесників тощо.

Лише на етапі усвідомлення необхідності збереження здоров'я ставляться конкретні індивідуальні завдання: 1-2 кл. – вільний пізнавальний пошук (є бажання, інтерес); 3-4 кл. – формулювання мети, завдань збереження здоров'я, довільний підхід; портфоліо для учнів 4-6 класів. Термін «повинні» не використовується у спілкуванні з учнями, а вольові зусилля формуються на підставі сформованих образів «Я-концепція здоров'я».

Важливо враховувати вікову динаміку. У початковій школі – особливості розуміння психосоматичного здоров'я. Ставлення до інформаційних сигналів фізичного здоров'я. Взаємодія економіки здоров'я на життєво-родинному рівні та рівні економічних дій і впливів, емоційно-вольове спостереження за інформаційними сигналами від поведінки до розуміння витоків сигналів від

внутрішніх органів, ставлення до інтегрованих знань про здоров'я та користування ними на практиці. Рівень професійно-орієнтованої економіки та його зв'язку із здоров'ям. Основна школа – ставлення до інтегрованих знань про здоров'я та користування ними на практиці. Старша професійна школа. Креативне економічне мислення, підсилення уваги до економічного виховання та оргкультури навчання і відпочинку. Ставлення до міжпредметних зв'язків та інноваційного підходу до збереження здоров'я як особистісної життєвої власності.

Важливо визначити методологічні засади до розв'язання досліджуваної проблеми, обрати стратегічні напрями розбудови навчально-виховного процесу та управління. Такими можуть бути: орієнтаційно-пізнавальний, діагностично-корекційний, розвивально-профілактичний, формування соціально-партнерської взаємодії, самовизначення впливів інформаційно-сигнальної чутливості на здоров'я.

Технології формування організаційно-педагогічної культури збереження здоров'я учасників освітнього процесу розподілено на групи. Організаційно-педагогічні технології визначають структуру освітнього процесу, яка сприяє подоланню перевтоми, гіподинамії та інших дезадаптаційних станів. Психолого-педагогічні технології пов'язані з безпосередньою діяльністю вчителя на уроці, взаємодією з учнями протягом уроку. Це психолого-педагогічний супровід усіх елементів освітнього процесу. Навчально-виховні технології забезпечують навчання і виховання через використання оздоровчих елементів, які містяться в змісті освітніх галузей та навчальних предметів, це програми навчання учнів культурі здоров'я, під час навчання та у позаурочний час, програми освіти батьків та громадськості. Соціально-адаптаційні технології забезпечують збереження і зміцнення психічного здоров'я учнів та вчителів, посилення ресурсів психологічної адаптації особистості. Це різноманітні соціально-психологічні тренінги, програми соціальної та сімейної педагогіки, до участі в яких залучаються не тільки учні, але й педагоги, батьки, представники місцевої громади. Лікувально-оздоровчі технології – це самостійна медико-педагогічна галузь, що охоплює лікувальну педагогіку, лікувальну фізкультуру, спортивні та корекційні заняття тощо, вплив яких забезпечує відновлення фізичного та психічного здоров'я учнів.

Висновки. Формування позитивного ставлення учнів і їхніх наставників до збереження здоров'я як найвищої цінності, розуміння необхідності здорового способу життя потребує сьогодні кардинально нових підходів, посилення уваги та створення спеціальних умов організаційно-педагогічної культури збереження здоров'я, формування здоров'язбережувальної компетентності кожним закладом та цілеспрямованого управління цим процесом.

Для цього важливо створити у закладі освіти такі умови, такі моделі освітньо-культурного здоров'язбережувального середовища, які сприятимуть не тільки збереженню здоров'я учасників освітнього процесу, але і й виявлятимуть

нові підходи до виявлення основних показників психосоматичного та психофізіологічного здоров'я і сприятимуть формуванню позитивного ставлення до власного здоров'я як чинників успішної професійно-орієнтованої підготовки до життєвої самостійності у вирішенні проблем навчання впродовж життя та працевлаштування без школи для власного здоров'я.

Ставлення до здоров'я, яке формується у середовищі спеціально створеної організаційно-педагогічної культури, навчання з установкою на здоров'я як свою життєву власність і здоров'язбережувальна компетентність, сприятиме розробці і оновленню психолого-педагогічних засад у профілактиці здоров'я та служитиме розумінню учнями себе як суб'єкта власного здоров'я; сприятиме усвідомленню учнями і вчителями закономірностей та особливостей володіння ключовими компетентностями, зокрема здоров'язбережувальною, пов'язаними з вибором способу та стратегії розвитку підприємливості, виду майбутньої професійної діяльності та індивідуальних особливостей здоров'я; рівень усвідомленості учнями збереження здоров'я сприяє вирішенню завдань розвитку конкурентоспроможної особистості.

Завданням керівника закладу освіти спільно з педагогічним, учнівським колективами, батьківською та місцевою громадами є формування та розвиток дієвої і ефективної організаційно-педагогічної культури збереження здоров'я.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» / Відомості Верховної Ради, 2017, № 38-39.
2. Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа»/ схвалена колегією МОН 27.10.2016 року.
3. Нідзієва В. А. Теоретико-методичні засади формування організаційної культури ЗНЗ/ В. А. Нідзієва //Педагогічний процес:теорія і практика. Випуск № 2. – 2014 – С.41-45.
4. Онаць О.М. Формування педагогічної культури керівника загальноосвітнього навчального закладу в змісті сучасного підручника для менеджера освіти /О. М. Онаць // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – К. : Ін-т педагогіки НАПН України, 2010. – № 1 (10). – С. 689–698.
5. Побірченко Н.А. Економічна психологія:[у 2 ч.] /Н. А. Побірченко. – К. – Наук.світ, 2009. – 293с.